

GRÆSK RELIGION I KORTE TRÆK

Nærværende er en kort introduktion til grækernes religion i arkaisk og klassisk tid. Det diskuteres stadig på livet løs, hvordan man skal definere religion, men i hvert fald omfattes grækernes polyteistiske religion af mange moderne definitioner. Den mest rationelle tilgang til grækernes religion er at anskue den fra en funktionalistisk synsvinkel, så det er, hvad jeg har gjort nedenfor.

GUDER

Grækerne havde mange guder, langt flere end de såkaldte tolv olympiske guder, som i udgangspunktet er dem, der er afbilledet på Parthenontemplets østfrise i Athen (nemlig Zeus, Hera, Poseidon, Demeter, Athene, Afrodite, Apollon, Artemis, Ares, Hermes, Hefaistos og Dionysos). Der mangler flere væsentlige guder på denne liste, blandt andet en meget vigtig gudinde, Hestia, som fylder meget lidt i myterne, men spillede en stor rolle i den praktiske religionsudøvelse. Også Hades, Hebe og Kore er guddomme, der er fraværende på listen over de tolv olympiske guder.

Guderne var alle indbyrdes beslægtede, og fælles for dem var, at de alle var *athanatoi* – udødelige. Guderne var alle sammen blevet født, men kunne ikke dø og var evige unge. Selv om man delvis kan hævde, at hver guddom havde sit særlige virkefelt, er det en sandhed med modifikationer. Når vi møder guderne i myterne, kan det forekomme, som om Zeus blot var olympens hersker og tordengud, men i den praktiske religionsudøvelse, var der kult for ham under mange forskellige tilnavne, epiteter. Det gjaldt selvfølgelig alle de øvrige guder også. Derfor er antallet af guddomme væsentlig større, når man begynder at se nærmere på deres tilnavne, som enten udtrykker bestemte funktioner eller tilhørsforhold til bestemte lokaliteter.

Guderne hørte til på Olympen, hvad enten det forstås som bjerget Olympos eller som himlen, eller i underverdenen og opdeltes derfor i enten de olympiske eller de ktoniske. Tilhørsforholdet var dog bundet op på tilnavnet for nogle guders vedkommende. Zeus var selvfølgelig olympisk, men blev også dyrket som Zeus Meilichios, der faktisk var en ktonisk guddom. Andre guddomme havde en delt funktion, som Kore, der var olympisk, når hun var sin moders datter, men ktonisk, når hun regerede sammen med sin mand i underverdenen, som den frygtelige Persephone. De evige guder omfattede endvidere en stribe af mindre guder, som nogle gange kun optrådte som kollektiver, f.eks. chariterne (ungdommens gudinder) eller de ni muser (gudinder for alle kunstarterne).

MELLEM GUDER OG MENNESKER

Verden bestod ikke kun af guder (*theoi, athanatoi*) og mennesker (*anthropoi, thanatoi*). Der var også mindre underordnede guddomme som nymferne, der levede i og på steder som floder, kilder, gamle træer, og i en forstand var identiske med deres bolig og derfor kunne de også forsvinde igen.

Midtvejs mellem guder og mennesker finder vi heroerne. Heroerne udgør et meget komplekst univers, men havde alle en guddommelig far (meget ofte Zeus eller Apollon), men var almindeligvis dødelige og hovedparten lokale. Derfor tilhørte de kategorien af ktoniske guddomme og kulten mindede om den gravkult, der blev afholdt for almindelige afdøde. Heroerne var stamfædre til en hel borgerbefolkning eller til grupper i de forskellige græske befolkninger. Nogle af dem var bygrundlæggere. Ganske få af heroerne havde en panhellenisk appel og karakter som Herakles og Theseus.

Ud over den akse, hvor heroerne optræder mellem guder og mennesker, kan vi tegne en lignende akse og placere *daimones* midtvejs som ånder eller kræfter, der fandtes midt imellem guder og mennesker, og ethvert hjem havde en *Agathos Daimon*, tilbedt i form af en slange, som passede på huset.

MYTER

Vores viden om de græske guder stammer overvejende fra de græsk myter. Men hvis vi forholder os historisk eller religionshistorisk til græsk religion, er der langt flere kilder i spil, nemlig både et stor indskriftmateriale og en omfattende arkæologisk evidens, for ikke at forglemme hele den øvrige litteratur, der ikke specifikt anvender myter.

Myter betyder i udgangspunktet mundtlige fortællinger, men begrebet ændrede karakter i takt med, at grækerne anvendte prosaen til udformning af rationelle tankesæt. Dermed blev *mythos* et begreb, der ikke blot dækkede over en mundtlig historie, men også noget der var både usandt og irrationelt og sat i forhold til *logos* – det rationelle.

Myter var i virkeligheden historier, der havde til formål at ordne verden omkring grækerne og forklare, hvorfor den hang sammen, som den gjorde. Men en myte kan ikke stå alene. Den er nødt til at fungere ved at blive bekræftet gennem andre myter i et kompleks, og mytekomplekserne er afhængige af hinanden, for de kan heller ikke stå alene. Hvad der virker uoverskueligt og forvirrende på os, er, at grækerne havde mange myter, der eksisterede fredeligt side om side, selvom de indbyrdes kunne modsige hinanden, men ingen myte var (eller er) mere rigtig end en anden, selv om hellenistiske og senantikke mythografer og leksikografer indsamlede historier og forsøgte at systematisere dem.

De myter, som vi kender i dag, er produktet af litterære bearbejdelser, hvor mytegodset f.eks. er blevet brugt til at artikulere samfundsrelevante problemstillinger. Endvidere eksisterede der også mere teologiske kompensationer som f.eks. theogonier (digte om gudernes fødsel).

GRÆSK RELIGION OG RITUALER

Med alle de guder og historier om guderne, ikke mindst alle Zeus' forhold, troede grækerne så på deres guder? For grækerne var det egentlig ikke et spørgsmål om at tro, for gudernes fandtes simpelthen, og det forholdte man sig til. Grækerne ikke ville have forstået, hvad vi spurgte om, hvis vi havde kunnet spørge dem om, hvad deres religion gik ud på. I de græske samfund var religionen en integreret del af alle aspekter af livet og kan ikke isoleres til et område, som man kan studeres for sig selv.

Grækerne havde heller ingen forestillinger om, at der eksisterede andre religioner, end deres egen. Der var forskel på, hvilke guder et samfund havde kult for (dvs. afholdelse af religiøse handlinger, der gentages på fastsatte tider og sted af et religiøst fælleskab) og hvilke de ikke havde, men der var grundliggende ingen forskel på religioner. En guddom blev først til realitet, når man kendte dens navn, eller snarere at den pågældende guddom accepterede det navn, under hvilke et konkret samfund valgte at dyrke den.

Det græske polyteistiske system var et åbent religiøst system, hvor guder kunne tilføjes og slettes i takt med, at samfundene udviklede sig i forskellige retninger. Derfor eksisterede der heller ingen forestillinger om, at nogle var vantro og andre rettroende. Det er dog ikke det samme som, at et individ blot kunne tilbede, hvilke guder han lystede. Alle skulle tilbede og deltage i de af samfundet anerkendte guder og kulturer. Introduktionen af nye guder var en samfundsbeslutning, men kunne ikke lade sig gøre uden guddommelig sanktion. Det mest berømte sted at opnå en sådan var oraklet i Delphi, hvor et samfund kunne sende en delegation af sted for at spørge Apollon, om det måtte indføre en nye guddom og om i positivt fald, hvordan der så skulle afholdes kult.

Det bærende element i grækernes religionsudøvelse var netop ikke den individuelle tro på en eller flere guder, men var derimod baseret på afholdelse af kult. Kulten var udførelsen af ritualer typisk for at bevare eller forny kontakten, kontrakten og definere forholdet mellem guder og mennesker, og til at anbringe de forskellige menneskelige kategorier på deres rette plads og ordne deres indbyrdes forhold. Man udøvede således sin religion ved at udføre ritualerne, og det var væsentligt, at man gjorde dette i fællesskab med andre uanset sammenhængen.

Ritualer udførtes på mange planer og omfanget var afpasset i forhold til formålet. De simpleste ritualer var *aparché* dvs. førstegrødeofret, som man udførte, når man skulle spise, og drikofret *spodé*. Guderne skulle have deres lille del først. Disse ritualer var altid inkluderet i alle former for religionsudøvelse og indledte ofringen i de mere komplekse ritualer.

Ofringen var altid den centrale del af ritualet og kunne optræde i mange forskellige former, selv om én type i særdeleshed havde forrang, nemlig det blodige dyreoffer, som stod centralt i borgernes kollektive adfærd inden for bystaten. Gennem dyreofret blev deltagerne i offerhandlingen bundet sammen og deres indbyrdes relationer bekræftet, eftersom der altid fandtes nøje regler for, hvem der forestod ofringen og i hvilken rækkefølge deltagerne fik del i

offerkødet. En del af dyret (knogler og fedt) blev brændt på alteret, hvorved man kommunikerede med guderne. Således blev menneskene sikret, at guderne sanktionerede og garanterede det menneskelige samfunds fortsatte virke. Alle ritualer var indstiftet ved gudernes direkte eller indirekte medvirken. Ritualernes korrekte udførelse og overholdelse var særdeles vigtige for grækerne, der mente, at fejl og misvedlighold ville medføre, at man påkaldte sig gudernes vrede. Kultforskrifter blev også på et ret tidligt tidspunkt nedfældet i skrift og sat op ved de konkrete helligdomme. Men der var ikke nogen autoritativ (eller dogmatisk) religiøs tekst, der dannede grundlag for græsk religion og ingen absolut sandhed, der blev intellektualiseret, men en række historier (myter) der tilsammen i stadig udvikling udgjorde tankegodset bag ritualerne, og dermed var et væsentligt aspekt af den græske religion.

HELLIGDOMME

Alteret var den centrale del af en helligdom, skønt vi umiddelbart ville tro, at det var templet. Templet tjente alene som gudens bolig og husede kultstatuen, samt eventuelle votivgaver. I forbindelse med nogle fester blev kultstatuen båret i procession, fik rituelt bad og ny klædedragt. Det hellige område (*temenos*) kunne have mange udformninger og omfatte flere templer, altre, skatkamre til votivgaver, endog et teater (Dionysosteateret i Athen lå inden for et temenos for Dionysos Eleuthereus) og et stadion.

Byens torv (agora) udgjorde også et temenos, der typisk var afgrænset af grænsesten, for at ingen kunne være i tvivl om, at de gik ind eller forlod det hellige område. Det var vigtigt, fordi nogle personer var besmittede, f.eks. en, der var anklaget for drab. En sådan måtte ikke betræde helligt område, før han eventuelt måtte være blevet frikendt eller tilgivet og rensat. Nogle *temene* var særdeles store som byernes akropolis eller agora, eller som de store panhelleniske helligdomme i Delphi eller Olympia, mens andre var små og kun for en enkelt kult. Arnen inde i det almindelige hus var også hellig og var stedet, hvor man kunne søge asyl (*asylos* = fri for vold), ligesom i helligdommene.